

WOJCIECH ŚLUSARCZYK

Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy

UMK w Toruniu

Fundacja Naukowa „Bydgoska Szkoła Historii Nauk Medycznych”

ORCID: 0000-0002-0517-5518

**Konferencja naukowa
pn. „Czystość i brud.
Higiena za żelazną kurtyną (1945–1989/1991)”,
10–11 grudnia 2020 roku**

Skutkiem utrwalenia porządku jałtańskiego blisko pięć dekad w dziejach świata, które nastąpiły po zakończeniu II wojny światowej (1945), cechowało się polaryzacją państw i społeczeństw znajdujących się po dwóch stronach żelaznej kurtyny (*iron curtain*). Komunistyczny blok wschodni podporządkowany ZSRR oraz demokratyczny i kapitalistyczny blok zachodni, w którym wiodącą rolę odgrywały USA, trzymały się wzajemnie w atomowym – zimnowojennym szachu. Okres ten zakończyła Jesień Ludów w 1989 roku i upadek ZSRR w roku 1991. Głównym tego powodem była gospodarcza zapaść bloku wschodniego. Będące tego skutkiem zniesienie żelaznej kurtyny stworzyło współczesną nam sytuację geopolityczną i gospodarczą.

W zakresie szeroko pojętej higieny czasy istnienia żelaznej kurtyny cechował spektakularny postęp. Prosperity gospodarek Zachodu z jednej i rewolucja społeczna na Wschodzie z drugiej strony umożliwiły łatwiejszy i powszechniejszy często niż wcześniej dostęp do osiągnięć cywilizacyjnych w postaci kanalizacji, bieżącej wody, środków czystości oraz opieki lekarskiej, pielęgniarstwa czy stomatologicznej. Działania powstałej w 1946 roku Światowej Organizacji Zdrowia oraz skupionych w niej krajów przekładały się na rosnącą świadomość

zdrowotną. Przymusowe szczepienia doprowadziły do eradykacji wielu chorób epidemicznych. Postęp medycyny, masowa produkcja leków, środków higieny i żywności, w połączeniu z parasolem ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych, wpłynęły korzystnie w sposób bezprecedensowy na przeciętną długość życia. Z drugiej jednak strony, tytułowy okres nie był wolny od problemów. Na samym jego początku istotnym wyzwaniem było radzenie sobie z materialnymi, biologicznymi i psychicznymi skutkami II wojny światowej. Przemarsze wojsk oraz migracje ludności były przyczyną szerzenia się chorób epidemicznych. Problemy gospodarcze w państwach socjalistycznych powodowały okresowe niedobory w zakresie dostępu do pełnowartościowej diety, środków higienicznych czy leków. Z kolei na Zachodzie konsumpcyjny tryb życia i przetworzona żywność przyczyniły się do rozpowszechnienia chorób cywilizacyjnych, takich jak na przykład otyłość i związane z nią powikłania. Po obu stronach żelaznej kurtyny bezrefleksyjny postęp cywilizacyjny niósł ze sobą dewastację ekologiczną środowiska naturalnego, którego najbardziej spektakularnym przejawem były konsekwencje katastrofy w czarnobylskiej elektrowni jądrowej (1986). Na całym świecie negatywny wpływ na zdrowie populacji miał powszechny nikotynizm. Niezmaconą wcześniej wiarę w postęp medycyny zachwiała epidemia HIV/AIDS. Trzeba również pamiętać, że dobrodziejstwa cywilizacyjne, z punktu widzenia krajów Trzeciego Świata, które zdobyły niezależność po ostatecznym zakończeniu okresu kolonialnego, były w znacznym stopniu niedostępne. Klęski głodu w Afryce stawały się przyczyną masowych schorzeń i śmierci.

Powyższe pola badawcze stały się przedmiotem zainteresowania organizatorów konferencji naukowej pn. „Czystość i brud. Higiena za żelazną kurtyną (1945–1989/1991)”, która odbyła się w dniach 10–11 grudnia 2020 roku, w systemie online. Wydarzenie zostało przygotowane przez Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu [dalej: CM UMK] oraz Fundację Naukową „Bydgoska Szkoła Historii Nauk Medycznych”, przy współpracy Wydziału Historycznego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Zakładu Humanistycznych Nauk Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu oraz Ośrodka Historii Kultury Ma-

terialnej Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. W roli partnera wystąpiło natomiast Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy.

Podczas obrad wygłoszono 22 referaty, przygotowane przez interdyscyplinarne grono 27 autorów (głównie historyków, kulturoznawców, lekarzy, farmaceutów i pielęgniarki), reprezentujących 14 ośrodków uniwersyteckich i muzealnych. Zgodnie z założeniem organizatorów uczestnicy konferencji rekrutowali się zarówno z grona zawodowych badaczy, doktorantów, jak i studentów – początkujących na polu nauki. Wystąpienia otwierające obrady poświęcone były pierwszym dwóm powojennym dekadom. Karolina Brózda i Michał Kozicz (Kraków) przedstawili higienę i zdrowie Polaków w kontekście dostępności opieki medycznej bezpośrednio po II wojnie światowej. Wpływ migracji na ziemi słupekiej na rozwój chorób epidemicznych we wczesnym okresie powojennym był przedmiotem zainteresowania Jolanty Czerwiakowskiej (Słupsk). Z wystąpieniami tymi korespondowały kolejne trzy referaty, wygłoszone przez Hannę Kurowską i Małgorzatę Szymczak (Zielona Góra), poświęcone sytuacji sanitarno-epidemiologicznej na ziemi lubuskiej w latach 40. i 50. XX wieku oraz Jana Rocznika i Wojciecha Koziółka (Kraków) na temat higieny powojennych obszarów wiejskich w Polsce. Kolejne trzy referaty tworzyły blok ukazujący pro-higieniczne działania przedstawicieli sektora opieki zdrowotnej, ze szczególnym uwzględnieniem polskiej prowincji. Ryszard Polak (Biała Podlaska) przedstawił zagadnienia związane z higieną w dorobku naukowym i publicystycznym Marcina Kacprzaka (1888–1968). Magdalena Paciorek (Warszawa) omówiła problemy, z jakimi w latach 50. i 60. XX wieku borykali się prowincjonalni lekarze. Z kolei Wojciech Ślusarczyk (Bydgoszcz) zaprezentował działania mgr farm. Henryki Pawłowskiej na rzecz propagowania higieny w podbydgoskim Łabiszynie i pałuckich wsiach. Następnych pięć referatów tworzyło blok poświęcony historii kultury, w tym trzy wystąpienia: Magdaleny Dembek (Toruń), Anny Marek (Warszawa) oraz Marcina i Stefana Piechockich (Kraków, Poznań), skupiały się na propagowaniu higieny za pomocą plakatów okresu Polski Ludowej. Wystąpienie Nikolasa Karolaka (Bydgoszcz) dotyczyło obecności tematyki higienicznej w serii komiksów *Tytus, Romek i A'Tomek*

Henryka Jerzego Chmielewskiego. Natomiast Radosław Łazarz i Mateusz Dąsał (Wrocław) skupili się na problemie higieny odzieży polskich mas pracujących. Kolejną grupą były trzy wystąpienia z zakresu epidemiologii historycznej. Ewelina Szpak (Warszawa) przedstawiła społeczne postrzeganie nowotworów jako chorób zakaźnych oraz politykę (anty)nowotworową w PRL-u. Paulina Miziołek (Kraków) omówiła metody zmniejszania zachorowalności i leczenia gruźlicy na ziemiach polskich w latach 1945–1960. Tematem referatu Mai Kozdrój (Bydgoszcz) był natomiast syfilis w świetle *Chorób wenerycznych* – podręcznika dla studentów medycyny autorstwa Stefanii Jabłońskiej z 1958 roku. Następne trzy referaty dotyczyły higieny życia i pracy elit intelektualnych. Marcin Kruszyński (Dęblin, Warszawa) przedstawił standardy higieniczne studentów UMCS z lat 1944–1956. Aistis Žalnora (Wilno) omówił problemy higieny pracy umysłowej w sowieckiej Litwie. Z kolei Marcin Szerle (Gdynia) zaprezentował sytuację gdyńskich lekarzy zatrudnionych na kontraktach w Libii w latach 70. i 80. ubiegłego wieku. Ostatnie trzy referaty poświęcone były odrębnym problemom. Piotr Włodzimierz Górski (Dinslaken) i Klaus Koch (Hamburg) przedstawili pomoc niemieckiej Polonii dla kraju w stanie wojennym (1981–1983), polegającą na przekazywaniu m.in. środków higienicznych. Natomiast Maria Katarzyna Przybylska (Toruń) omówiła zjawisko konstruowania przed 1989 rokiem społecznej – higienicznej obcości homoseksualnych Polaków będących nosicielami wirusa HIV. Obrady wieńczył referat Weroniki Szczepańskiej i Patrycji Jakubowskiej (Bydgoszcz) dotyczący wiedzy na temat higieny w PRL-u wśród obecnych studentów pielęgniarstwa. Jak widać, niemal wszystkie referaty skupiały się na sytuacji panującej w PRL-u, przez co odczuwać można pewien niedosyt, spowodowany brakiem wystąpień poświęconych krajom po zachodniej stronie żelaznej kurtyny. Poruszana tematyka stanowi jednak odzwierciedlenie stanu najnowszych badań z zakresu historii higieny.

Przedstawione tu wydarzenie było ostatnim z serii tematycznych spotkań naukowych realizowanych w CM UMK. Przypomnijmy, że do tej pory odbyły się konferencje poświęcone higienie w: starożytności (2013), średniowieczu (2014), epoce nowożytnej (2015), XIX stuleciu (2016) oraz dwudziestoleciu międzywojennym (2017). Podobnie jak

w przypadku wcześniejszych konferencji, teksty wymienionych wystąpień, po uzyskaniu pozytywnych recenzji, zostaną opublikowane w recenzowanej pracy zbiorowej, która ukaże się w 2021 roku¹.

Fundacja Naukowa
„Bydgoska Szkoła Historii Nauk Medycznych”
www.medycznabydgoszcz.pl

---

¹ Do tej pory w ramach tej serii ukazały się następujące książki: *Czystość i brud. Higiena w starożytności*, red. W. Korpalska, W. Ślusarczyk, Bydgoszcz 2013, ss. 444; *Czystość i brud. Higiena w średniowieczu*, red. W. Korpalska, W. Ślusarczyk, Bydgoszcz 2014, ss. 314; *Czystość i brud. Higiena nowożytna (XV–XVIII w.)*, red. W. Korpalska, W. Ślusarczyk, Bydgoszcz 2015, ss. 446; *Czystość i brud. Higiena w XIX wieku. Wokół przełomu bakteriologicznego*, red. W. Korpalska, W. Ślusarczyk, Bydgoszcz 2016, ss. 354; *Czystość i brud. Higiena między wielkimi wojnami (1918–1939)*, red. W. Korpalska, W. Ślusarczyk, Bydgoszcz 2017, ss. 382.